

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМЕЖУВАННЯ ПРИМІРНИХ ТА ТИПОВИХ ДОГОВОРІВ

FEATURES OF THE DISTINCTION OF EXEMPLARY AND TYPICAL CONTRACTS

Абрамчук Д.В., викладач кафедри загальноюридичних дисциплін
Київський університет туризму, гостинності і права

Статтю присвячено пошуку суміжних та відмінних ознак правової природи типового і примірного договорів. Встановлено, що закріплення на законодавчому рівні конструкції типового і примірного договору можна кваліфікувати як санкціонування державного втручання у сферу договірних правовідносин, що у свою чергу зумовлює виникнення конкретних випадків обмеження принципу свободи договору в частині наділення суб'єктів владних повноважень прерогативою щодо формування змісту окремих договорів. Здійснено розмежування типових договорів у розумінні ГК України та типових умов, визначених нормами ЦК України. З метою уникнення випадків хибного отождолення понять «типовий договір» і «типові умови» запропоновано замінити термін «типові умови» терміном «стандартні умови», що в цілому відповідає розумінню таких умов як будь-яких заздалегідь сформульованих умов, призначених для багаторазового використання, які одна сторона встановлює для іншої сторони при укладанні договору, і внести відповідні зміни до ст. 630 ЦК України, а також до усіх інших статей, у яких вжито термін «типові умови».

Встановлено, що незважаючи на наявність низки спільних ознак, типовий договір та примірний договір займають самостійне місце у вітчизняній правовій системі. Йдеться насамперед про диференційований нормативний підхід до вирішення питання про характер типового та примірного договорів, який полягає у тому, що використання конструкції типового договору при укладанні визначених законом договорів є обов'язковим та супроводжується неможливістю внесення до його змісту будь-яких змін, крім конкретизації умов; натомість використання примірного договору суб'єктами цивільно-правових відносин носить рекомендаційний характер, а тому традиційно вважається їх правом, а не обов'язком. Ключовим у розмежуванні типового і примірного договорів є наділення останніх вищим у порівнянні з типовим договором рівнем диспозитивності та більшими можливостями сторін щодо реалізації принципу свободи договору в частині самостійного узгодженого формування умов договору при використанні примірного. Запропоновано суб'єктам владних повноважень при розробці пропонування до застосування текстів примірних договорів зосередитись на їх правильній кваліфікації, шляхом уникнення неоднозначних формулювань, які б могли тлумачитись на користь обов'язковості примірного договору.

Ключові слова: свобода договору, примірний договір, типовий договір, типові умови, стандартні умови, договірні умови, суб'єкт владних повноважень.

The article is devoted to the search for related and distinctive features of the legal nature of typical and exemplary contracts. It has been established that the establishment at the legislative level of the constructions of a typical and exemplary contract can be qualified as the sanctioning of state intervention in the sphere of contractual relations, which in turn leads to the occurrence of specific cases of limitation of the principle of freedom of contract in terms of granting subjects of power the prerogative to form the content of individual contracts. A distinction was made between typical contracts in the sense of the Commercial Code of Ukraine and typical conditions defined by the norms of the Civil Code of Ukraine. In order to avoid cases of false identification of the concepts of «typical contract» and «typical conditions», it is proposed to replace the term «typical conditions» with the term «standard conditions», which generally corresponds to the understanding of such conditions as any pre-formulated conditions intended for repeated use, which one party establishes for the other party when concluding the contract, and to make appropriate changes to Art. 630 of the Civil Code of Ukraine, as well as to all other articles in which the term «typical conditions» is used.

It has been established that despite the presence of a number of common features, a typical contract and an exemplary contract occupy an independent place in the domestic legal system. It is primarily about a differentiated regulatory approach to solving the issue of the nature of typical and exemplary contracts, which consists in the fact that the use of the design of a typical contract when concluding legally defined contracts is mandatory and is accompanied by the impossibility of making any changes to its content, except for the specification of conditions; instead, the use of an exemplary contract by subjects of civil-law relations has a recommendatory nature, and therefore is traditionally considered their right, not their obligation. The key in distinguishing typical and exemplary contracts is the endowment of the latter with a higher level of discretion compared to a typical contract and greater opportunities for the parties to implement the principle of freedom of contract in terms of independently agreed formation of contract terms when using an exemplary contract. It is suggested that the subjects of power, when developing the texts of exemplary contracts proposed for application, focus on their correct qualification, by avoiding ambiguous wording that could be interpreted in favor of the binding nature of the exemplary contract.

Key words: freedom of contract, exemplary contract, typical contract, typical conditions, standard conditions, regulatory act, contractual conditions, subject of authority.

Концепція примірного договору у вітчизняній правовій системі полягає у розумінні та сприйнятті його як особливого нормативно-правового акта, що містить рекомендації до застосування суб'єктами цивільно-правових відносин правила поведінки, які формують бажану з точки зору держави юридичну модель договірної зв'язку у тій чи іншій сфері. З урахуванням специфіки закріплення цієї концепції в межах чинного законодавства України, зокрема, у ч. 4 ст. 179 ГК України, цілком очевидним є прагнення вітчизняного нормотворця надати категорії примірного договору самостійності та унікальності серед інших джерел правового регулювання цивільних відносин, поклавши в основу його сутності баланс між реалізацією можливостей, породжуваних принципом свободи договору, з однієї сторони, та обмеженнями, обумовленими необхідністю забезпечення публічних інтересів держави, з іншої.

Разом із тим, з огляду на недосконалість правового регулювання відносин щодо укладення договорів на

основі примірних, у тому числі, закріплення низки неоднакових підходів до вирішення питань, пов'язаних із застосуванням досліджуваної категорії, та формування різної за своїм змістом судової практики у цій сфері, особливого значення сьогодні набуває необхідність розмежування примірного договору і суміжних договірних конструкцій, які на практиці доволі часто невиправдано та безпідставно отождонюються. Перш за все йдеться про хибне із концептуальної точки зору отождолення примірного і типового договорів з урахуванням низки спільних сутнісних ознак, якими наділені ці договірні конструкції. Тому вважаємо, що це питання слід дослідити більш детально.

Насамперед зазначимо, що до висновку про схожість (суміжність) правової природи типового і примірного договорів підштовхує норма ч. 2 ст. 179 ГК України, яка визначає, що Кабінет Міністрів України, уповноважений ним або законом органи виконавчої влади, державні органи та органи державної влади можуть рекомендувати суб'єктам господарювання орієнтовні умови

господарських договорів (примірні договори), а у визначених законом випадках – затверджувати типові договори. Із вказаного можна виділити одну з основних спільних ознак досліджуваних договірних конструкцій, яка вказує на їх схожу правову природу, а саме розробка та затвердження і типових, і примірних договорів одними і тими ж суб'єктами – компетентними носіями владних повноважень. Отже, закріплення на законодавчому рівні конструкцій типового і примірного договору можна кваліфікувати як санкціонування державного втручання у сферу договірних правовідносин, що у свою чергу зумовлює виникнення конкретних випадків обмеження принципу свободи договору в частині наділення суб'єктів владних повноважень прерогативою щодо формування змісту окремих договорів. Ще Г. Ф. Шершеневич у свій час виправдував такий підхід і зазначав, що безмежна свобода договору, яка протягом тривалого часу позиціонувалась як необхідна умова громадянського суспільства та основний принцип законодавчої політики, таким чином піддається утилкам під впливом суспільного інтересу. Проте ця течія, що означає торжество початку державного втручання над безмежним індивідуалізмом, не усуває принцип свободи договору [1, с. 75].

Дефініція типового договору як така в законодавстві відсутня, проте нормативне тлумачення його концепції за аналогією із концепцією примірного вміщене вітчизняним законодавцем у ч. 4 ст. 179 ГК України, відповідно до якої при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України, чи у випадках, передбачених законом, іншим державним органом або органом державної влади, коли сторони не можуть відступати від змісту типового договору, але мають право конкретизувати його умови. Разом із тим цікаво зазначити, що, на відміну від примірного, конструкція типового договору знаходить своє відображення у положеннях ЦК України. Зокрема, згідно ст. 630 ЦК України «Типові умови договору» договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов договорів певного виду. Якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам статті 7 Кодексу. Крім того, ЦК України містить неодноразові згадки про можливість застосування примірного договору у правовідносинах, опосередковуваних низкою договірних конструкцій. Так, відповідно до ч. 2 ст. 787 ЦК України наймодавець у договорі прокату може встановлювати типові умови договору прокату. Типові умови договору прокату не можуть порушувати прав наймачів, встановлених законом. Умови договору прокату, які погіршують становище наймача порівняно з тим, що встановлено типовими умовами договору, є нікчемними. У свою чергу ст. 1111 ЦК України вказує, що уповноважені відомства або творчі спілки можуть затверджувати типові ліцензійні договори. Ліцензійний договір може містити умови, не передбачені типовим ліцензійним договором. Умови ліцензійного договору, укладеного з творцем об'єкта права інтелектуальної власності, що погіршують його становище порівняно з становищем, передбаченим законом або типовим договором, є нікчемними і замінюються умовами, встановленими типовим договором або законом.

Аналіз вищезазначених положень ЦК України підштовхує до низки важливих висновків, серед яких варто виокремити наступні. По-перше, законодавець у межах цивільно-правового регулювання використовує, крім терміну «типовий договір», і інший, доволі схожий термін «типові умови», які, виходячи зі змісту ст. 630 ЦК України, не є обов'язковими для сторін з урахуванням формулювання «договором може бути передбачено». Д. П. Вівчарук з цього приводу зазначає, що типові

умови договору та типовий договір не можна отождествити, так як це два різних поняття. Так, типовий договір є загальнообов'язковим стандартним документом, що регулює відносини між сторонами, умови якого не підлягають зміні та доповненню. Типові умови – це також встановлені імперативно вимоги, але сторони можуть відійти від них, формуючи зміст договору [2, с. 68]. Водночас С. М. Бервено слушно зазначає, що якщо типові умови договору закріплені у відповідному нормативно-правовому акті (як це найчастіше буває на практиці – курсив наш – Д. А.), то, звісно, що вони набувають ознак правової норми, яка буде нормативним джерелом договірного права, незалежно від договірного застереження про дію типових умов. Зрозуміло, що договір має укладатися обов'язково з урахуванням типових умов, якщо така обов'язковість передбачена нормативно-правовим актом, яким затверджено такі умови. Оскільки ж чинна редакція ст. 630 ЦК є такою, що не дозволяє поширювати її дію на нормативно затверджені типові правила, бажано було б доповнити її частиною третьою, в якій передбачити порядок дії нормативно затверджуваних типових умов договору [3, с. 102–103].

І справді, передбачені ст. 630 ЦК України типові умови договору характеризуються значно вищим рівнем диспозитивності у порівнянні із типовим договором, визначеним ч. 4 ст. 179 ГК України. Цілком очевидно, що законодавець при розробленні концепції типових умов договору намагався закласти в її розуміння виключно приватноправові начала, мінімізувавши при цьому державний вплив. На користь такого висновку свідчить те, що, по-перше, можливість визначення окремих умов договору шляхом застосування типових умов встановлюється договором, а не законом (ст. 630 ЦК); по-друге, прерогативою розроблення типових умов договору наділені безпосередньо суб'єкти приватноправових відносин (ст. 787 ЦК).

Таким чином, в цілому погоджуючись із науковцями стосовно різного правового режиму типових договорів, затверджених у положеннях ГК України, та типових умов, визначених нормами ЦК України, хотілося б зауважити, що співзвучність цих термінів призводить до розмивання між ними концептуальних меж, їх безпідставного отождествлення та відповідно формування неоднакової судової практики. Це можна продемонструвати на прикладі двох доволі схожих за змістом справ. Першою з них є справа № 5024/1746/2011 за позовом про зобов'язання укласти договір, що розглядалася Господарським судом Херсонської області. Вирішуючи справу по суті, суд зазначив наступне: «Відповідно до ч. 4 ст. 179 ГК України, при укладенні господарських договорів у разі наявності Типового договору, сторони визначають зміст договору саме на основі такого Типового договору і не можуть відступити від змісту Типового договору, оскільки Типові умови договору є обов'язковими для сторін і не підлягають зміні ними» [4]. Зазначимо, що такий висновок цілком відповідає закріпленому в межах чинного законодавства підходу до визначення правової природи типового договору. Натомість в обґрунтування іншого рішення, прийнятого у справі № 7/211-10, господарський суд Дніпропетровської області вказав таке: «Відповідно до ст. 630 ЦК України договором може бути встановлено, що його окремі умови визначаються відповідно до типових умов. Якщо у договорі не міститься посилання на типові умови, такі типові умови можуть застосовуватись як звичай ділового обороту, якщо вони відповідають вимогам статті 7 цього Кодексу» [5]. Як видається, наведений висновок суду є змістовно протилежним попередньому і суперечить розумінню типового договору як спеціального нормативно-правового акту, можливість внесення змін до якого прямо забороняється імперативними приписами ст. 179 ГК України. Натомість судом при вирішенні справи хибно взято за основу диспозитивні положення ст. 630 ЦК України, а поняття «типовий договір» невдало замінено поняттям «типові умови».

Безумовно, формування такої суперечливої судової практики, зумовлене неправильним застосуванням правових норм, вкрай негативно впливає на розвиток вітчизняної правової системи і є неприпустимим, хоча й очікуваним з огляду на недосконалість існуючих законодавчих підходів. З огляду на вказане, вважаємо, що цілком виправданою та обґрунтованою є необхідність їх коригування. По-перше, зазначимо, що використання вітчизняним нормотворцем терміну «типові умови», який лежить у площині диспозитивності, є невдалим, оскільки мимоволі зближує його зі співзвучним терміном «типовий договір», який навпаки характеризується імперативністю. Виходячи із розуміння концепції вітчизняних типових умов, закріпленої у ЦК України стає очевидно, що сутність типових умов є аналогічною сутності стандартних умов, застосування яких є поширеною практикою в зарубіжних правопорядках (Німеччина, Австрія, Франція, Швейцарія, Бельгія). Тому з метою уникнення випадків хибного отождолення понять «типовий договір» і «типові умови» пропонуємо запозичити досвід європейських держав у частині заміни терміну «типові умови» терміном «стандартні умови», що в цілому відповідає розумінню таких умов як будь-яких заздалегідь сформульованих умов, призначених для багаторазового використання, які одна сторона встановлює для іншої сторони при укладанні договору, і внести відповідні зміни до ст. 630 ЦК України, а також до усіх інших статей, у яких вжито термін «типові умови».

По-друге, слід підтримати позицію щодо необхідності доповнення ЦК України положеннями, які б закріплювали порядок застосування нормативно затверджених типових договорів [3, с. 102]. Однак, на нашу думку, це більш доцільно зробити не шляхом доповнення ст. 630 ЦК України частиною третьою, а шляхом включення до змісту ЦК України окремої, самостійної статті 630², присвяченої типовому договору:

«Стаття 630². Типовий договір

1. При укладенні договору у випадках, визначених законом або підзаконним нормативно-правовим актом, сторони можуть бути зобов'язані визначати його зміст на основі типового договору, затвердженого Кабінетом Міністрів України чи іншим органом державної влади, без права відступати від змісту типового договору, але з можливістю конкретизувати його умови.

На нашу думку, зазначена пропозиція законодавчих змін є особливо актуальною та доцільною з огляду на ймовірне скасування ГК України, оскільки дозволить зберегти інститут типового договору як інструменту забезпечення публічних інтересів у пріоритетно важливих для держави сферах цивільно-правових відносин. Між тим, слід також розробити механізми і гарантії дотримання прав та інтересів економічно слабшої сторони з метою недопущення випадків їх порушення з боку держави. Крім того, вважаємо, що нормотворчість у частині затвердження типових договорів у цілому повинна бути зведена до мінімуму з обов'язковою обґрунтованістю необхідності використання типових договорів у межах цивільно-правового регулювання як виняткового інструменту державного впливу. Альтернативою типовим договорам може стати затвердження примірних договорів як специфічних нормативно-правових актів, що характеризуються значно вищим рівнем свободи суб'єктів у визначенні їх змісту та врегулюванні цивільно-правових відносин на власний розсуд.

Повертаючись до питання про відмежування примірного договору від типового, зазначимо, що, виходячи із положень ч. 4 ст. 179 ГК України, ключовою відмінністю між цими категоріями є рекомендаційний характер примірного договору та обов'язковий характер типового. На переконання Д. П. Вівчарук, принципово важливою відмінністю між взірцевими (примірними) та типовими дого-

ворами, є відсутність імперативної сили у змісті взірцевого договору [6, с. 9].

В цілому варто було б погодитися з вищенаведеними позиціями, оскільки вони підтверджуються чинним на сьогодні законодавчим підходом, відображеним у ч. 4 ст. 179 ГК України, щодо наділення типового договору ознаками імперативності, а примірного – ознаками диспозитивності. Між тим, положення прийнятої порівняно нещодавно низки законодавчих актів ставлять під сумнів однозначність цих висновків. Йдеться, зокрема, про норму ст. 16 Закону України «Про оренду державного і комунального майна», яка імперативно визначає, що договір оренди такого майна формується на підставі Примірного договору оренди єдиного майнового комплексу державного підприємства, його відокремленого структурного підрозділу, а також Примірного договору оренди нерухомого або іншого окремого індивідуально визначеного майна, що належить до державної власності, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2020 р. № 820.

Аналіз змісту цих примірних договорів свідчить про те, що вони акумулюють у собі низку змінюваних і незмінюваних умов, при чому змінювані умови пов'язані здебільшого із необхідністю внесення даних щодо індивідуалізації сторін договору, зокрема, щодо найменування, коду згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців і громадських формувань, адреси місцезнаходження, а також щодо інформації про об'єкт оренди – нерухоме майно, зокрема, його вартості, цільового призначення, суми орендної плати тощо. Натомість незмінюваними умовами примірних договорів є умови про предмет договору, визначення орендної плати, повернення майна і внесення забезпечувального депозиту, режим використання орендованого майна, його ремонт, страхування, права та обов'язки сторін, їх відповідальність тощо, тобто усі ті умови, які детермінують сутність домовленості сторін і є її ядром. Цілком очевидно, що пряма законодавча вказівка на неможливість внесення змін до ключових умов примірного договору суперечить концепції примірного договору в цілому та його задекларованому рекомендаційному характеру зокрема, адже положення ст. 16 цього закону про те, що договір оренди державного і комунального майна повинен укладатися на підставі затверджених органами державної влади та органами місцевого самоврядування примірних договорів, а також незмінюваний характер абсолютної більшості їх умов, що формують змістове наповнення договірної домовленості між сторонами, свідчать про імперативність підходу до врегулювання відносин, опосередковуваних примірними договорами оренди державного і комунального майна. Це, своєю чергою, нівелює аргументи, наведені дослідниками у контексті ключової відмінності між примірними і типовими договорами за критерієм їх характеру, і максимально розмиває межі між цими категоріями.

Нечіткість, а подекуди й хибність законодавчих формулювань, а також неоднаковість тлумачення нормативних положень суб'єктами правозастосування призводить до формування неоднозначної судової практики у сфері вирішення спорів, пов'язаних з укладенням примірних договорів. Для прикладу можна навести справу № 115/1051/14-ц, що перебувала на розгляді Сакського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим [7] та справу № 913/497/14, що розглядалася Господарським судом Луганської області, щодо неоднозначного трактування положень чинного законодавства у сфері укладення примірних договорів [8]. Аналіз вищезазначених справ вказує на доволі неоднозначні підходи судових органів до розуміння концепції примірного договору. Видається, що нормативні вказівки на укладення того чи іншого договору на підставі примірного тлумачаться судами буквально, що призводить до перенесення досліджуваної категорії із площини диспо-

зитивності у площину імперативності на тлі нівелювання задекларованого у ч. 4 ст. 179 ГК України рекомендаційного характеру примірнього договору.

Отже, з урахуванням вищезазначеного слід зробити декілька важливих висновків. По-перше, щодо визначення обов'язковості чи необов'язковості примірнього договору, на нашу думку, слід підтримати позицію С. М. Бервено та І. Р. Калаура, які зазначають, що, якщо уповноваженим органом, який затвердив примірний договір, не застережено щодо обов'язкового чи рекомендаційного характеру дії їх умов, то має діяти презумпція необов'язковості умов цих договорів для сторін, що укладають відповідний договір [9, с. 81; 10, с. 117]. Додатково зазначимо, що такий висновок є цілком обґрунтованим з урахуванням задекларованого у ч. 4 ст. 179 ГК України рекомендаційного характеру примірнього договору, а також положень абз. 2 ч. 3 ст. 6 ЦК України про те, що сторони в договорі обмежені у відступі від положень актів цивільного законодавства лише у виняткових випадках, коли в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

По-друге, на підставі проаналізованих вище положень чинного законодавства робимо висновок про неабияку схожість правової природи примірнього і типового договорів, яка проявляється в тому, що: 1) вони є специфічними нормативно-правовими актами у сфері впорядкування договірних правовідносин, що надає їх ознак самостійних джерел правового регулювання; 2) суб'єктами їх розроблення і затвердження є Кабінет Міністрів України, органи виконавчої влади, а також інші органи державної влади, які діють у межах своїх повноважень; 3) метою їх розроблення і затвердження є формування з точки зору держави бажаної юридичної моделі договірних зв'язку у тій чи іншій сфері, а також суттєве спрощення процесу укладення значної кількості однотипних договорів; 4) сфери, у яких вони застосовуються, здебільшого характеризуються домінуванням пріоритетно важливого публічного інтересу та відповідно необхідністю його забезпечення, проте на основі обов'язкового узгодження із приватним.

Разом із тим, незважаючи на наявність низки спільних ознак, досліджувані категорії займають самостійне місце у вітчизняній правовій системі з огляду на ключову принципіву відмінність, закріплену в положеннях чинного

законодавства, яка не дозволяє їх ототожнити. Йдеться насамперед про диференційований нормативний підхід до вирішення питання про характер типового та примірнього договорів, який полягає у тому, що використання конструкції типового договору при укладенні визначених законом договорів є обов'язковим та супроводжується неможливістю внесення до його змісту будь-яких змін, крім конкретизації умов; натомість використання примірнього договору суб'єктами цивільно-правових відносин носить рекомендаційний характер, а тому традиційно вважається їх правом, а не обов'язком. Отже, ключовим у розмежуванні типового і примірнього договорів є наділення останніх вищим у порівнянні з типовим договором рівнем диспозитивності та більшими можливостями сторін щодо реалізації принципу свободи договору в частині самостійного узгодженого формування умов договору при використанні примірнього.

З урахуванням вказаного об'єктивною є потреба у формуванні більш виважених і концептуально слухних підходів до правового регулювання відносин із укладення примірних договорів. На нашу думку, суб'єктам владних повноважень при розробці пропонуваного до застосування текстів примірних договорів, по-перше, слід зосередитись на його правильній кваліфікації, зокрема, встановити, чи відповідає розроблений ними акт концепції примірнього договору як специфічного нормативно-правового акту рекомендаційного характеру, що ґрунтується на засадах диспозитивності; по-друге, слід уникати неоднозначних формулювань, які б могли тлумачитись на користь обов'язковості примірнього договору, зокрема, скоригувати нормативне формулювання типу «договір укладається на основі/підставі примірнього договору» шляхом заміни його більш диспозитивним «договір може бути укладений на основі/підставі примірнього договору»; по-третє, при потребі надати договірній проформі обов'язкового характеру та зберегти її зміст у тій редакції, яка затверджена суб'єктом владних повноважень і є необхідною з точки зору дотримання публічних інтересів, слід використовувати конструкцію типового договору. Вважаємо, що дотримання вказаних рекомендацій у майбутньому здатне забезпечити концептуально правильне розуміння та сприйняття примірнього і типового договорів як самостійних правових категорій і формування на цій основі однакової судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права: в 2 т. М.: Статут, 2005. Т. 2. С. 75.
2. Вівчарук Д. П. Типовий договір у цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. С. 68.
3. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.; за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2008. С. 102, 103.
4. Рішення Господарського суду Херсонської області від 07.11.2011 у справі № 5024/1746/2011. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/19284272> (дата звернення: 23.06.2022).
5. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 18.01.2011 р. у справі № 7/211-10. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/13612531> (дата звернення: 23.06.2022).
6. Вівчарук Д. П. Типовий договір у цивільному праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. С. 9.
7. Рішення Сакського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим від 13.03.2014 р. у справі № 115/1051/14-ц. URL: (дата звернення: 25.06.2022).
8. Рішення Господарського суду Луганської області від 01.04.2014 р. у справі № 913/497/14. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/38037614> (дата звернення: 25.06.2022).
9. Бервено С. М. Проблеми договірних прав України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 81.
10. Калаур І. Р. Договір у механізмі правового регулювання відносин з передання майна в користування. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1. 2016. С. 117.